

Henrik Wergeland

PAULUS SVENDSEN

Biografi på Høytidsdagen 26. februar 1974

Hvis en tysk-kyndig européer for 120–130 år siden skulle ønske å skaffe seg konsentrerte og ajourførte opplysninger om Norge, nordmenn og norske forhold, hadde han den mulighet å slå opp i det ansette konversations-leksikon «Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände», populært kalt «Brockhaus». I åttende opplags syvende bind, trykt 1835, står en relativt fyldig artikkel om «Norwegen»; det var da gått 7–10 år siden den såkalte «geni-generasjon» hadde tatt artium: Wergeland og Welhaven ble studenter i 1825, P. A. Munch og Anton Martin Schweigaard i 1828, for å nevne noen få. I leksikonet finner man intet om dem, men der gis en rekke presise data om f. eks. norsk næringsliv, og dessuten en ytterst smigrende karakteristikk av de ca. 1 140 000 innbyggere i vårt temmelig øde og barske land: «Die Normänner sind ein kräftiges Volk, bieder, aufrichtig, . . . mässig und arbeitsam, kühn und erfinderisch, dienstfertig und gastfrei, voll Liebe für Freiheit und Vaterland».

Men nu: åndslivet hos dette storartede folkeferd? Leksikonet har dette å fortelle: Naturfilosofen Steffens (han var i 1830-årene rektor ved universitetet i Berlin) er «født nordmann», men skriver på tysk. Maleren Johan Christian Dahl nevnes, og der henvises til en egen biografi om ham i leksikonet; han var siden 1824 en høyt æret professor ved kunst-akademiet i Dresden. Ellers undrer man seg over at ikke engang vårt medlem Christopher Hansteen nevnes, enda han var medlem av flere lærde selskaper i Tyskland.

Men nu: Litteraturen? Leksikonet opplyser at Telemark-presten Zetlitz døde i 1821, men det lever da andre «neuere Dichter». To navn nevnes: «Olsen und Harsen» (sic). Det kan tenkes at mange nordmenn i dag gjerne skulle få vite litt mer om disse to spesielt utvalgte diktere. En god kilde (fra deres samtid) er «Læsebog for den norske Ungdom», utgitt i 1844 av Henrik Wergeland og hans artiums-kamerat og senere medarbeider i Riksarkivet cand. theol. Nils Joachim Wessel Berg. I det eksemplar av «Læsebog» som Wergeland sendte til DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB gjør han oppmerksom på hvilken andel han personlig hadde i boken: Han hadde selv valgt ut tekster av 121 forfattere fra den danske og norske litteratur i eldre og nyere tid, og bakerst i boken ga han en kort, alfabetisk ordnet omtale av hver enkelt.¹ Her finner vi da bl. a.: *Olsen* (Andreas). F. i Østerdalen, Byfoged og Soren-

skriver i Laurvig siden 1831. Poetisk Dilettant.² *Hansen* (Maurits Christopher) . . . Ypperlig Novellist.

Wergeland har i «Læsebog» karakterisert mange av sine samtidige i Danmark og i Norge (f. eks. H. C. Andersen, Grundtvig, J. L. Heiberg; men ikke Søren Kierkegaard – Christopher Hansteen, Keyser'ne, Schwach, Welhaven). Blant dem som får de lengste omtaler, er Ewald («den dansk-norske Literaturs største Geni») og Oehlenschläger («stor som Dramatiker . . . stor som Epiker . . . stor som Lyriker, især romantisk»). Wergeland røber i «Læsebog» atskillig om sin smak og dikteriske vurdering. Om seg selv skriver han:

Wergeland (Henrik Arnold), Søn af [Wergeland, Nicolai]³ F. [den 17. juni] 1808 i Christianssand. Kand. theol 1829. Erholdt ikke geistlig Ansettelse, men blev i 1840 Bureauchef for det norske Rigsarkiv. I 1829⁴ udgav han sit voluminøse Digt «Skabelsen, Mennesket og Messias» – et Værk, som imødeser sin Omarbejdelse. Forøvrig har han udgivet 2 Bd. Digte, endeel særskilt udgivne Digte, Dramaer, satiriske Farcer (15), Norges Historie i 2 smaa Bind, 3 Hefter af Norges Konstitutionshistorie, en Række Almueskrifter, hvortil slutter sig et Blad «for Arbejdsklassen» (5 Aargange), nogle Prækenes, Folkeviser m. m. Hans Yndlings-Element er det Reenlyriske.

Slik har han altså selv villet presentere seg, året før sin død (som kjent døde han den 12. juli 1845). Bak dette «m. m.» skjuler seg forøvrig det meste av hans forfatterskap, så man må si at han omtaler sin litterære produksjon ytterst beskjedent. «Register efter titlene i Henrik Wergelands forfatterskap» i den vitenskapelige utgave – den beste som finnes av noen norsk dikter – omfatter mer enn 40 to-spaltede sider.

Hva han har ydet innenfor sitt renlyriske yndlingselement, er noe de fleste nordmenn kjenner en del til, takket være skolebøker og feiringen av den 17. mai. Flere enn én har i senere år tatt doktorgraden på nettopp dette emne: lyrikeren Wergeland, sikkert den største vi har hatt, og den utenfor Skandinavia temmelig ukjente. Om lyrikeren Wergeland er der nu knapt noen meningsforskjell. For oss står Wergeland først og fremst som den gudbenådede, begeistrede skald, som den overdådige lyriker, som hjertets geni, – «dette Menneske af Ild og Aand», som det heter allerede i Morgenbladet for 11. november 1836 (VI:2:174). Det er vel særlig fordi han er blitt akseptert som vår store eller vår største lyriker at han siden 1949 har fått sin plass på våre pengesedler (100-kroner-sedlene, bildet er efter en daguerrotypi fra 1842, har man sagt meg i Norges Banks seddeltrykkeri). – Vi skal likevel huske at hans ry som lyriker ikke alltid har vært så uomstridt. Ikke bare hans, ofte politisk bestemte, motstandere stilte seg undertiden kjølig til hans poesi; endog hans nære venner og beundrere kunne si skarpe ord om dikteren. Wergelands samtidige hadde forresten ikke vår fordel: vi kan lese hans verker i godt redigerte utvalg, ja det er en illusjon å tro at «Wergeland» noensinne har vært lest i sin helhet av andre enn noen få forskere. Nær-sagt alle som «kjenner» Wergeland, kjenner ham delvis, slik som f. eks. tys-

kerne kjenner sin Goethe delvis. Wergelands samtidige fikk hans produksjon veltende inn over seg, de måtte – ofte tilfeldig – ta imot likt og ulikt, og de ble stundom totalt forvirret. Endog hans beste venner kunne tale oppgitt om denne «gevaltige Odedigter», «dette barokke Genie» som var «en Svinepels i Livet og en Opiumæder paa Parnasset», ja de kunne synes at han hylter som en sjakal når han tror han synger (Maurits Hansen til Schwach).

Men i dag er hans lyrikk hevet over kritikk, ja visse skjønnånder blir for-tørnet hvis man taler om Wergeland som annet enn som lyriker; da en norsk psykiater for noen år siden disputerte for doktorgraden på studier i Wergelands psyke, ble det litt av et rabalder: en slik varg i veum skulle man åpenbart ha seg frabedt.⁵

La så en ikke-nordmann komme til orde om lyrikeren Wergeland. Medlem av vårt Selskab, den grunnlærde litteraturforsker Aage Kabell er kanskje den som – utenfra sett – klarest har øynet storheten i Wergeland. I 1956 skrev Kabell⁶ om Wergelands «grænseløse visionære evne, der er enestaaende i nordisk litteratur, Swedenborg og Den hellige Birgitta inclusive». Det hender, medgir Kabell, at Wergeland «fortaber sig i grænseløs begejstring, naar aanden er over ham», men han er «aldrig uklar», hans diktning «afslører . . . (en) grænseløs rigdom, det være sig en rent lyrisk billedpragt, en reflekterende udvikling, en formel originalitet eller en sproglig nyskaben». – Om Wergelands ungdomsdiktning hevder Kabell at den er «en af verdenslitteraturens mest gigantiske præstationer».

Et trekk i Wergeland-bildet er blitt nokså avbleket, synes det: predikanten Henrik Wergeland. Dette faktum henger visstnok sammen med at det er blitt noe av en skoleboksannhet i dette land at Wergeland er det første navn i rekken av «radikale» ånder hvoriblant Gunnar Heiberg, Helge Krog, Sigurd Hoel og Øverland er de mest markante skikkelser. Det bør likevel ikke glemmes at Wergeland var et kristenmenneske som har stått på mangfoldige prekestoler i vårt land og forkynt en kristen tro som gløder. Det er nok å henvise til Wergelands preken i Oslo kirke, som var overfylt, ved Hellig Trefoldigheds Fest den 2. juni 1833 – dagen før dommen falt i Høyesterett i Gardemo-saken.

Den 25-årige Henrik Wergeland preker over beretningen i Johs. ev. kap. 3, om Nikodemus som kom til Jesus om natten. Den unge predikant er intens i sin utleggelse: Å bruke sine rike evner og krefter livsdagen lang – til å synde, og så, når livskvelden kommer og man ikke orker mer, da å ty til Jesus – dét er å komme til Jesus om natten! Men det kan hende at han da ikke er å finne. – Dette er en av de mest brennende vekkelses-prekener man kan lese.⁷ – Predikanten Wergeland burde ikke glemmes så lett som det ofte skjer.

*

Om denne gigant – død 37 år gammel – er der skrevet store og små bøker og avhandlinger, forfattet av litteraturforskere og arkivgranskere, åndshistorikere og botanikere, sprogforskere og medisinere, for ikke å tale om skjønnåndene.

Ved denne anledning skulle det ligge nær å spørre om Wergelands forhold til vårt selskap og derigjennom hans forhold til vitenskapene.⁸

Flere norske diktere har vært innvalgt som medlemmer i lærde selskaper; slik har praksis vært også i andre land. I eldre tider (for 100 år siden og mer) kunne begrunnelsen for innvalg være at diktere representerte det som dengang kaltes «de skjønne Videnskaber». Med lignende begrunnelser kunne da f. eks. Adam Oehlenschläger bli utnevnt til professor ved universitetet i København (det skjedde den 12. desember 1809); vår egen Andreas Munch, som var tre år yngre enn Wergeland, og medlem av vårt selskap fra 1858 og av Videnskabs-Selskabet i Christiania fra 1862, fikk tittel og lønn som do-sent i 1860 og, da alle lærere ved «Det kgl. Fredriks» rykket opp til profes-sorer i 1866, ble Munch ekstraordinær professor, uten noensinne å holde fore-lesninger.

I det første forslag om opprettelse av et «Videnskabernes Selskab» i Christiania, nevnes som formål: å «omfatte saamange af Videnskabens og Kunstens Grene, som det maatte være muligt at bringe til at voxte sammen i Harmoni med een Hovedbestyrelse».

Welhaven, filosofi-professor fra 1846, deltok aktivt i forberedelsen for opprettelse av Videnskabs-Selskabet (av velkjente grunner ville han ikke kunne regne med å bli medlem av vårt selskap). Han var medlem helt fra stiftelsen den 3. mai 1857, «selv om Welhaven knapt kan karakteriseres som videnskapsmann»⁹. Man bør legge til: han var ikke videnskapsmann i vår mening av ordet, men det kan ikke være tvil om at han var et fullverdig medlem som representant for «de skjønne Videnskaber» og «Kunstens Grene».

Efterhånden er disse «skjønne» videnskaper og kunsten glidd ut av de lærde selskapers interesseområde slik at når leilighetsvis diktere er blitt innvalgt som medlemmer eller fikk andre akademiske æresbevisninger, ble begrunnelsen gjerne søkt lagt på faglige kvalifikasjoner. Det var tilfellet med Henrik Ibsen, da han etter at han i 1873 – etter ni års arbeide – hadde sendt ut sitt lærde dobbeltdrama «Kejser og Galilæer» (han betraktet det alle dager som sitt «hovedverk»), ble æresdoktor ved universitetsjubiléet i Uppsala i 1877, sammen med Sophus Bugge, Monrad og andre universitetslærere. Han brukte senere doktor-tittelen med stolthet. I 1880 ble han innvalgt som medlem i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, og den 23. mars 1896 ble han medlem av Videnskabs-Selskabet i Christiania, ikke først og fremst som dikter, men, som Gerh. Gran sa: «fordi man . . . i Ibsens digtning fandt overensstemmelser med den moderne videnskaps aand».

Det ville knapt falle naturlig i våre dager å foreslå en dikter innvalgt i et lærd selskap under henvisning til hans diktning. Der finnes en og annen dik-ter blant våre medlemmer – Johan Falkberget er et godt eksempel – men de er valgt på andre premisser.

Denne endrede praksis henger sammen med forandringen i det syn på este-tikken som hadde vært rådende i vide kretser fra slutten av 1700-tallet og fremover. Da ordet «estetikk» ble lansert i 1750 (av Baumgarten) skjedde det i samsvar med Aristoteles' erkjennelsesteori, hvor den klare, logiske be-

grepsdannelse ble ansett for å være erkjennelsesprosessens, gnoseologiens høy-este trinn, høyere enn fantasi og erindring, mens estetikken befattet seg nett-opp med disse lavere trinn. Fremdeles var altså forutsetningene for kunst og diktning å finne innenfor den aristoteliske erkjennelses-skala, selv om kunst og diktning, «de skjønne Videnskaber», befant seg på et lavere trinn. – Med den bølge vi kaller «romantikken» rev estetikk og kunstnerisk evne seg løs fra den aristoteliske erkjennelsesteori og hevdet den kunstneriske evnes au-tonomi. En filosofisk begrunnelse for denne autonomi mente man å finne i en viss tolkning av Platon, idet man antok at han regnet med det a-logiske som kilde og opphav til kunst og diktning. Dikteren taler ikke ut fra et mer eller mindre lavt erkjennelsestrinn, men ut fra en høyere inspirasjon, ut fra «enthusiasmos», «mania» – disse ord for «besettelse» o.l. finnes i noen av Platons skrifter. Følger man denne teori til veis ende, og det synes som Wergeland har gjort det, ville en dikter kunne si, som det heter i «Mennesket»: Bedst troer jeg Vanvid vilde digte.¹⁰

Så fikk Welhaven heller gjenta sitt i grunnen irrelevante spørsmål fra 1830: «Hvorlænge vil Du rase mod Fornuften?»

Det ser ut til at Wergeland befant seg utenfor og hinsides den gamle, tra-disjonelle aristoteliske erkjennelsesteori og estetikk som ga plass for kunst og diktning under betegnelsen «de skjønne Videnskaber». Denne betegnelse ble brukt i brev fra vårt selskap til Wergeland, men det ser ikke ut til at Wergeland selv ville foretrekke en slik betegnelse på sin diktning. Kanskje han rett ut sagt satte et skarpt skille mellom diktning og vitenskap, og kan-skje mente han at hans medlemskap burde kunne hvile på den ikke-dikter-iske, ekte vitenskapelige aktivitet han hadde utfoldet gjennom alle år, jevn-sides med den dikteriske utfoldelse.

Det var i slutten av januar 1843 at Wergeland mottok medlemsdiplom fra DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, hvor han var innvalgt som nr. 3 av 30 nordmenn ved dette års innvalg. Sammen med sine venner og dikterkolleger Maurits Hansen og Conrad Nicolai Schwach, som allerede var medlemmer, fikk Wergeland sin plass i Selskabets «Første Clas-se, for de philosophiske Videnskaber, Literaturen og de skjønne Konster», som det siden 1829 stod i statuttene.¹¹

Hvordan var så Wergelands forhold til de forskjellige vitenskaper?

Som 21-årig teologisk student skrev han den 26. januar 1829 fra Eidsvoll et brev til kong Carl Johan og presenterte seg allerede i første setning som en «Videnskabernes Dyrker»; senere i brevet nevner han «den Harpe, en Norne lagde i mine Hænder».¹²

«Videnskabernes Dyrker» må forekomme oss å være et nokså fyldig ut-trykk. I de fire år som var gått siden han i juli 1825 tok artium (med Laud), hadde han avlagt de obligatoriske prøver til *examen philosophicum* (med Haud): i latin, gresk og hebraisk høsten 1825, i historie, matematikk, fysikk og naturhistorie i juni 1826, i astronomi og filosofi i desember 1827.¹³ Ved den tid da han skrev til kongen, strevde han – delvis på egen hånd – med pensum til teologisk embetseksamen, som han avla i mai-juni 1829, 21 år gammel. Hvor intenst han, utover eksamens-prøvene, hadde vært i stand til

å dyrke «Videnskabernes» i de fire studieårene, gjør man seg visse reserverte tanker om når man kjenner hans biografi i disse årene, med forelskelser og det hele. Dertil skal han «i hele vårsemesteret 1827» ha vært «arbeidsufør».¹⁴ Av og til, når man ser hva han fikk utrettet i studie-tiden, kan man komme i tvil om riktigheten av alt som ble og blir fortalt om ham og hans «ville» liv.

Ved siden av sitt teologiske studium vet vi at han med iver dyrket botanikk. Han herbariserte og la seg til en plantesamling. På en av sine botaniske utflukter i Eidsvoll og der omkring, oppdaget han en mineralsk kilde som fikk navn etter ham og som snart ble en meget besøkt sunnhetsbrønn. Noen resultater av sine studier og undersøkelser på det botaniske felt samlet han i en bok på 100 sider: «Den norske Bondes nyttige Kundskab om de Læge-, Farve-, Garve- samt Gift-Planter, der voxe paa hans Jord». Denne bok utkom i juni 1830, bare noen dager før hans poetiske storverk på 720 sider kom: «Skabelsen, Mennesket og Messias». Man kan forstå hans egne ord: «mit Skriveri er grænseløst».^{14a}

Hans seks skriftlige besvarelser til teologisk embets-eksamen (alle på latin) er bevart, likeledes referat av den muntlige prøve (også på latin). Karakteren ble bare Haud, forhåpentlig ikke fordi Wergeland under prøven ga uttrykk for dogmatiske synspunkter som avvek fra professorenes, bl. a. med hensyn til helvetes-læren, hvor Wergeland hevdet oppfatninger som vi vil kalle «liberale». Så vidt jeg kan dømme om saken, hadde «Videnskabernes Dyrker» utelukkende annenhånds kunnskaper i teologiens forskjellige disipliner; noe annet venter man heller ikke av en eksamens-kandidat.

Hans utgitte prekener bekrefter dette inntrykk. Men man skal ikke lese prekener for å lete etter teologiske informasjon. – Wergeland holdt sin første preken den 28. januar 1827, 19 år gammel¹⁵, og vi finner ham gjennom flere år på prekestolen i mange kirker, foruten 7–8 ganger i farens sognekirke på Eidsvoll, også i Oslo (Gamlebyens) kirke, i Vor Frelses Kirke, i Agershuus Slotskirke, i (Gamle) Akers Kirke og visstnok også i noen andre. Wergeland samlet selv noen av sine prekener og ga dem ut, «Nogle Ord fra Prækestolen», utgitt 8. desember 1836, nytt opplag 1841. Flere prekener ble trykt separat.¹⁶ Man skal ikke avskrive betydningen av disse prekener med en påstand om at «prekener» tilhører en tids- og genre-bestemt litteraturform. Wergeland er til stede i disse prekener like fullt som i alt annet han har skrevet, på lignende vis som Søren Kierkegaard er nærværende i sine (omtrent samtidige) prekener. Man tvinges til å gjøre seg visse refleksjoner når man ser hvordan moderne lesere går utenom begge oppbyggelige forfatter-skap. Men det skal innrømmes at begge prekener krever meget av leserne.

Det er misvisende når man ved omtalen av Wergelands prekener vil fremheve hans «rasjonalisme» ved f. eks. å nevne at jødene etter Wergelands ord kunne gå tørrskodd over Det røde hav fordi en sterk østenvind i nattens løp hadde presset vannet til side. Dette beviser nemlig ikke hva man er ute etter, men godtgjør Wergelands Bibel-troskap. Det står nemlig slik i 2. Mosebok 14, 21 – noe som allerede Spinoza hadde fremhevet.

Wergeland har åpenbart ikke foretatt dyperegående teologiske studier etter

sin embetseksamen. Han avla i 1833 «practicum» med Laud, og gikk straks i gang med å søke kirkelige embeter. Vi vet alle at det var forgjeves. Det skyldtes ikke manglende teologiske kunnskaper, ikke «rasjonalisme» eller mangel på ortodoksi, ikke hans mange rettssaker – for sikkerhets skyld vendte han seg til Det juridiske fakultet med spørsmål om dette (1835). Det hele skyldtes at Det akademiske kollegium i det testimonium han fikk (3. august 1833) ikke bare roste hans åndsevner, men også uttalte det håp at han ville komme bort fra sitt «ungdommelige lettsinn», fra *juvenili levitate*. Uttrykket var fatalt. Flere ganger ba Wergeland Det akademiske kollegium om å få opphevet denne karakteristik (1835–40)¹⁷, og den 12. mars 1840 – Wergeland var da 32 år gammel og gift – uttalte biskop C. Sørensen om Wergeland at «hans forhen paaankede *levitas juvenilis* nu har givet Plads for en alvorligere Fremfærd».

Ingenting hjalp. Han søkte ikke bare en lang rekke beskjedne preste-embeter, men også mange andre poster. Den 15. februar 1834 søkte han om å bli lærer ved sjøkrigsskolen,¹⁸ året etter (22. desember 1835) søkte han stilling ved Christiania Borgerskole som lærer i morsmål og latin; han oppnådde å bli innstillet som nr. 3.¹⁹

Den kontinuerlige ydmykelse han var gjenstand for gjennom mange år, også utover den mest brusende ungdom, er egnet til å ryste oss når vi leser dokumentene. Man kan neppe unngå å bli beveget når man leser hans bønn til myndighetene om at hans navn iallfall må kunne nevnes når de regner opp dem som har søkt stillingene. Man må beundre Wergeland for den måten han har tålt og båret alle forurettelser og forbigåelser på.

Til sist fikk han en stilling, idet han den 27. februar 1836 (28 år gammel) av Det akademiske kollegium ble ansatt og den 5. mars tiltrådte som 2. amanuensis ved universitetsbiblioteket for et tidsrom av 3 måneder; tidsrommet var bestemt av de provisoriske bevilgninger til gasjen, hver gang en ny bevilgning kom, ble Wergelands ansettelse fornyet for 3 måneder (fast ansettelse fikk han aldri).²⁰

I februar 1836 søkte han stillingen som hospitalsprest i Trondhjem. Stillingen skulle passe ham godt, for han var ikke bare cand. theol., men nu også medisinsk student; han fikk den (selvfølgelig) ikke.

Første gang vi kan se at tanken om å studere medisin dukket opp i ham, er den 12. januar 1834. Motivet har formodentlig vært at han for å bli embetsmann måtte gå igjennom et nytt fakultet. Tanken om å bli lege ble etter hvert et fast forsett, og den 7. oktober 1834 er den 26 årige teologiske kandidat innskrevet som medisinsk student.²¹ Det forhindret ikke at han fortsatt meldte seg som ansøker til geistlige embeter. Han trengte attester, og fikk dem, og de er bevart²². Den 8. og 9. desember 1835 bevitner et par medisinske professorer at Wergeland er en ivrig student. Mich. Skjelderup bevitner at Wergeland i «over et Aar uafbrudt og med Flid» hadde besøkt forelesninger «over Anatomien og Physiologien», og dessuten hadde han på førjulsvinteren 1835 deltatt i det «Latinske Examinatorium over Physiologien». F. Holst bevitnet at Wergeland i høstsemesteret 1835 «med Flid og Opmærksomhed» hadde besøkt hans forelesninger «over Toxikologie og Pharmako-

logie, samt deeltaget i mine Latinske Examinatorier over den medicinske specielle Therapie».

Ikke mindre rosende er den uttalelse som Wergeland, på oppfordring i brev av den 18. juni 1836 (dagen efter 26-års-dagen), fikk fra Det akademiske kollegium, som så hadde vendt seg til «Lærerne ved det medicinske Facultet samt J. Keyser som Lærer i Chemie» og derfor, den 14. juli 1836, kunne bevitne «at *Candidatus theologiæ* H. Wergeland i de fire sidste Semestre har med Flid, Orden og Opmærksomhed hørt Forelæsninger over flere af Lægevidenskabens Discipliner og Chemie, og at han har deeltaget i Examinatorier over Physiologie, Chirurgie, Pharmakologie og speciel medicinsk Therapie, i hvilke tvende sidste han har viist at have gjort en med Hensyn til hans korte Studietid en usedvanlig Fremgang».

Samtidig får han attest for at han ved siden av sitt medisinske studium har vært en dyktig amanuensis ved universitetsbiblioteket, hvor han har «varetaget de ham paaliggende Forretninger med største Nøiagtighed og Flid».

Man merker seg at ordet «Flid» stadig går igjen. Wergeland er på vei til bli en ordensmann, til alles forundring. «Han gaaer allerede med pudsede Støvler og Handsker», skriver søsteren Camilla.²³ Skjønt man burde ikke være for trygg for hva han kunne finne på. Vi har hans egen makabre skildring av hvordan han på høyst personlig initiativ prøvde å skaffe seg et kadaver til disseksjonsøvelser ved å grave opp et lik på kirkegården.²⁴

Wergeland var ikke bare glad over å være medisinsk student, han kaller medisinen sitt «Nødanker», men han holdt ut, enda hans livssituasjon til tider var desperat. Midt i en serie av rettsmøter opptre Wergeland, den 20. september 1837, endog som opposent ved den omtrent jevngamle Andreas Christian Conradis disputas for licentiat-graden i medisin. Og så sent som den 14. oktober 1838 taler han om det medisinske studium som «jeg ikke be- tragter som forladt».²⁵

Wergeland kom aldri til å fullføre sin medisinske utdannelse. Snart skulle en annen vitenskap komme til å oppta ham mer.

Dette har delvis sammenheng med at der ved kongelig resolusjon av 23. desember 1839 ble opprettet et nytt byråsjef-embete, under finansdepartementet. Wergeland skrev den 12. februar 1840 sin søknad om å bli utnevnt som byråsjef i og leder av Rigsarkivet. Han ble utnevnt den 14. november rett og slett fordi kongen ville det og satte sin vilje igjennom mot de innstillende myndigheter. I samme statsråd ble student Welhaven konstituert som lektor i filosofi; hans eksamener var disse: artium med Haud, *examen philosophicum* med Non, publikasjoner innenfor faget: ingen.²⁶

Den 1. januar 1841 tiltrådte Wergeland som byråsjef, eller «Rigsarkivar- ius», som biskop Peter Olivarius Bugge titulerte ham i et brev fra Trondhjem (den 12. februar 1841). – Dette embete beholdt Wergeland livet ut.

Wergeland kunne påberope seg diverse kvalifikasjoner, og gjorde det i sin søknad. Han nevner ikke bare den attesterte «punktlige Orden» han hadde vist som universitetsbibliotekar, men først og fremst sine «udgivne historiske Arbeider». Av dem nevner han først «en kortfattet universalhistorisk Oversigt». Det er den lille boken som var trykt 1834 under tittelen «Omrids

af Heel-Historien».²⁷ På ca. 30 sider gis en verdenshistorisk oversikt fra Adam og Eva til revolusjonene i 1830. Mange tall-oppgaver presenteres, og grunnsynet er at «Historien lærer os, hvorledes det skeer, at Menneskeslægten igjennem Tiderne stedse forædles (cultiveres)», og Jesus Christus fremtrer som «den ypperste Religionslærer» og «Menneskenes største Velgjører». – Wergeland skulle senere vende tilbake til dette verdenshistoriske perspektiv. Andre historie-verker som Wergeland påberoper seg i sin søknad, omtaler han som «en ræsonneret Norges Historie og et Udtog af denne». Faktisk hadde han på denne tid utgitt tre forskjellige Norges-historier.²⁸

I søknaden sier han at han holder på med «et særdeles omfattende Foretagende, Udarbeidelsen af Forelæsninger over Kulturhistorien». Han forbedret i august–september 1839 en serie forelesninger om kulturhistorien. «En Prøveforelesning over den almindelige Kulturhistorie» ble holdt i «det norske Studentersamfund» om kvelden den 17. desember 1839 (iflg. en annonse i Morgenbladet denne dag). Vi vet av et privatbrev datert den 10. august 1839²⁹ hva han ville med dette arbeide: kulturhistorien «burde ophøjes til Skoledisciplin, da (den) har at levere Historiens Extrakt og Kjerner».

At han på dette tidspunkt (1840) ennå ikke hadde publisert noe innenfor denne nye disiplin, skyldes, sier han i søknaden, «Udarbeidelsen af et andet vidtløftig Værk, «den norske Konstitutions Historie»».

Dette store skrifts tilblivelse har en merkelig historie.³⁰ Den første subscriptions-innbydelse ble utsendt i januar 1840 av et forlag i Kiel, som også, sier Wergeland i et brev av 5. februar 1840, hadde «engageret» ham til å skrive verket. Utpå våren 1840 sliter Wergeland med arbeidet og «stønner som Atlas» under byrden. Han innrømmer at han, lyrikeren, «om Foraar og Sommer (er) uskikket til Arbeider af den Natur». – Prosjektet går over til et norsk forlag, som annonserer at Wergeland «er i Besiddelse af flere haandskrevne Kilder» og at manuskriptet «gjennemsees af Mænd, indviede i Begivenhederne».

Wergeland synes under utarbeidelsen av konstitusjonshistorien å ha hatt et nær sagt internasjonalt publikum i tankene. I «Forord» (mars 1841) sier han at han overgir sitt verk «i mine Landsmænds og Verdens Hænder» i håp om at historien om hvordan det norske folk i egen kraft fikk sin frihet og sin grunnlov vil være et eksempel til etterfølgelse for andre nasjoner.

Enda verket aldri ble fullført – det siste av de tre «hefter» kom i 1843 – utgjør det slik som dette hans historiske hovedverk foreligger, et verk på over 400 sider. Det er historien om hvordan det gikk til at Norge fikk sin konstitusjon i 1814, da «at være eller ikke at være» var spørsmålet for «Hamlet imellem Landene: thronbaaret og ulykkelig som Han, opoffret og belurt af falske Frænder, og anset af Verden for afsindig»; det lyder dikterisk, men det er et ofte nøkternt verk. Slik som i de beste historiske verker av Wergeland får vi her nøyaktige og fullstendige gjengivelser av manuskripter, dokumenter, brev og andre primærkilder som til dels ikke tidligere har vært trykt og som til dels fremdeles ligger utrykt eller er gått tapt. Han har også tatt med muntlige beretninger når han har funnet dem troverdige. Dessuten får vi rett som det er hans tros-forsikring om historiens gang og hensikt. «Histo-

rien er ligesaa regelbunden som den fysiske Natur», heter det. Det samme hadde ogsaa Herder sagt. Likesaa er det overensstemmelse mellom Herder og Wergeland i dette utsagn: «Historiens ædle Kjerne, som den blotter for ethvert ufordærvet Øje, at intet moralskt Godt sporløst forsvinder, intet af himmelsk Oprindelse nedgraves saa dybt, at det ikke spirer op igjen, viste sig ogsaa her». – Wergeland delte Weimar-bispen Herders tro på «Guds umiddelbare Styrelse», og han kunne «til Bestyrkelse» henvise til Sal. Ordspr. 21, 1 og Ps. 185, 14.³¹

Wergeland sier i den omtalte ansøking fra 1840 om den historiske vitenskap at «den ene Side af mit literære Liv hælder decideret mod denne Videnskab», denne er for ham et «Yndlingsstudium». Hans produksjon stadfester at slik var det, det var ikke bare noe han skrev i en ansøking. Kaster vi et blikk på hans karakterer til artium og til annen-eksamen, finner vi at han fikk karakteren 1 i ett fag: i historie. Og denne interesse har holdt seg sterk og levende og ga mange resultater.

Rent generelt må man kunne si at ett av hovedkriteriene på en ekte historiker: behandlingen er primærkildene, kan vi kontrollere hos Wergeland. Det kan dokumenteres at hans kjennskap til primærkildene er solid, og at hans akribi er uklanderlig. Han hadde sine vel gjennomtenkte meninger om hva som er en historikers oppgave og ansvar.

Man kan – konkret og i korthet – se hvordan han i praksis har anvendt sine egne prinsipper ved å ta for seg hans skrifter innenfor en bestemt historisk genre: biografien. Foruten at han i mangfoldige skrifter har karakterisert en lang rekke personer, fra historien og fra samtiden, har han nemlig ogsaa forfattet dokumenterte og avrundede person-skildringer som gjør krav på å være historisk holdbare og ikke bare subjektive inntrykk og vurderinger.

Man har undertiden – og med et visst utbytte – lest disse biografier for å finne direkte og indirekte bidrag til hans egen biografi, man har villet lytte seg til skjulte betroelser. Slik skal ikke formålet være her.³²

Alle de biografier som nevnes her, er blitt til i 1840-årene, da Wergeland i egenskap av riksarkivar hadde god adgang til primært kildemateriale som han for det meste har utnyttet på fagmanns vis, skjønt han ogsaa kan frita seg for de strengeste krav. Flere av biografiene er trykt i verket «Portræter af mærkelige Nordmænd» (utgitt av Christian Martin Monsen).

En liten gruppe av disse biografier er det naturligt å nevne for seg, det gjelder skildringer av samtidige norske kunstnere, hvor den subjektive vurdering nødvendigvis vil være sterkere enn i andre tilfelle.

Blant kunstner-biografiene er: «Ole Bull. Efter Opgivelse af ham selv biografisk skildret af Henrik Wergeland» (1843). Ole Bull var 33 år gammel da Wergeland – selv 35 år gammel – i denne biografi skrev: «Ingen Normand har ved sin egen Navnkundighed saameget udbredt Fædrenelandets Navn som denne berømte Landsmand» – altså overstråler Ole Bull i så måte både Treschow, Christopher Hansteen og J. C. Dahl. Ole Bull hadde på dette tidspunkt, som kjent, det meste av sitt eventyrlige liv foran seg (han døde i 1880), men at hans til da «viden omtumlede Liv» blir levende skildret av Wergeland, er det overflødig å si.³³

På dødsleiet skrev Wergeland to kunstner-biografier, simpelthen for å tjene skillinger til lege og medisiner: om «Thomas Fearnley, Landskabsmaler» og om hans lærer Johan Christian Dahl.³⁴

Det ligger i sakens natur at Wergeland, der han lå syk, ikke kunne gjøre bruk av arkivmateriale, om noe slikt fantes. Til gjengjeld har han hatt andre ærend. Således fremtrer Dahl – hvis biografi i «Brockhaus» Wergeland kjente – som eksempel på at et geni ved en blind tilfeldighet er blitt reddet fra «sporløst at forgaae», og dette gir Wergeland anledning til en appell: Alle folkeslag burde speide efter genier, ta vare på dem og oppdra dem på statens bekostning. «Man tænke sig dette gjennomført i alle Europas Stater – hvilke Fremskridt i Videnskab og Kunst maatte ikke deraf blive de nødvendige Følger? Det er jo kun Genierne, som skyde Verden frem».

Selv om moderne forfattere (f. eks. O. M. Sandvik om Ole Bull, Jens Thiis om Fearnley og Dahl) ikke unnlater å anføre, til dels ogsaa å sitere Wergelands biografier, har disse forståelig nok nu bare begrenset verdi.

Noe lignende kan sies om et par andre biografier. Wergeland skrev om medlem i vårt selskap Jonas Collett, deltager i notabelmøtet på Eidsvoll i februar 1814 og statsråd senere på året og tvunget til å ta avskjed i 1836. Wergeland hadde skrevet dikt til ham, og han skildret ham med varme og forståelse i biografien fra 1843. Collett har lest den, han døde først i 1851.³⁵

Derimot var Ludvig Mariboe død noen år før Wergeland i 1844 sendte ut sin biografi over denne dansk-fødte jøde som allerede i 1804 hadde slått seg ned i Norge efter at han som 21-åring hadde latt seg døpe et par år før. Han ville ikke i noe tilfelle blitt rammet av Grunnlovens § 2, denne døpte jøde satt endog på Stortinget i 1830-årene. I Wergelands øyne står ikke Mariboe slik som han nu gjør for oss: som en forkjemper her til lands for de store engelske nasjonaløkonomers liberale teorier, men som den forbilledlige patriot både i krig og i fredstid, og som bevis på at «Norge ikke har faaet Friheden saa ganske givendes, som man stundom vil indbilde det».³⁶

De to biografier – om én levende og én død – som skal omtales sist, er de største, de er faktisk små bøker, hvis historiske verdi er meget stor. Begge ble utgitt i 1842.

Biografien om «Storthingsmanden, Gudbrandsdølen Ole Haagenstad»³⁷ er skrevet i stor beundring for hovedpersonen. Han var, da biografien kom ut, 67 år gammel, og han skulle komme til å leve enda i 24 år, så det lyder litt merkelig når Wergeland avslutter biografien nesten som om det var en nekrolog.

Wergeland siterer fra kirkebøker og andre primærkilder, genealogiske opplysninger legger han stor vekt på, han gjengir side opp og side ned fra Haagenstads manuskripter, der er fotnoter og presise henvisninger og mange realia. Men først og fremst vil Wergeland betrakte denne «Gudbrandsdalens mest anseede Bonde» som et «Exemplar af det norske Folks sunde, skarp-sindige Fornuft . . . Intet giver ogsaa et sandere og trøstefuldere Begreb om, at vort Folk endnu er friskt og ægte norskt i sin Kjerne, end naar saadanne Mænd fremtræde af dets Midte», heter det i Forord. Vårt folks fremtid, i frihet og selvstendighet, må anses sikret når sagatidens skikkelser «i oprin-

delig Friskhed» fremdeles kan tre oss lys levende i møte slik som i Ole Haagenstad. Forøvrig underslår Wergeland ikke de til dels drastiske dommer som noen felte over «dette skaldede Jutulhoved» i Stortinget.

Gjennom Wergelands referater av Haagenstads ord i Tinget, får vi ofte også kjennskap til Wergelands egne politiske oppfatninger. De var stundom meget forskjellige fra Haagenstads, ikke minst med hensyn til Grunnlovens § 2.

Også den siste innsats Wergeland omtaler i Haagenstads offentlige liv, viser at Wergeland kunne se helt annerledes på mange ting. Ingebrigt Belle (1773–1845), som Wergeland kaller «Sværmer», mens Koht har kalt ham «bonde-opvigler», hadde protestert mot embetsmenns og lavere tjenestemenns formentlige økonomiske forbrytelser; det kom også til håndgemeng. En kongelig oppnevnt tre-mannskommisjon ble i 1825 nedsatt for å dømme i saken. Haagenstad, selv bonde, ble – «til Almuens Beroligelse» – oppnevnt som medlem (de andre var sorenskriverne Thaulow og Rambech). Belle ble dømt til festningsarbeide i tre år. Høyesterett skjerpet straffen til seks år, det hjalp ikke at hans forsvarer prosederte på at han var en gal mann.

Wergeland sier at Haagenstad måtte dømme som han gjorde «for Lovens Majestæts Skyld», men, mener Wergeland, «hans Hjerte har blødt over de Vildfarende».

Wergelands egen tolkning av saken har interesse, den lyder slik:³⁸

«Sværmeren Ingebrigt Belle . . . havde forrykket endeel Hoveder i Nordre Gudbrandsdalen ved at slaa op Plakater, der forkyndte de nærværende Embedsmænds Undergang og en ny Tingenes Orden under hans eget Statholderskab, hvortil han af Johannes's og egen Aabenbaring godtgjorde, at han guddommelige var kaldet. Man søgte at erholde Beviis for at han var forrykt, men idetssted producerede han et, af mange Bønder undertegnet, Vidnesbyrd om at han var klogere end andre Folk, og at Verden vilde være bedre at leve i, naar der var mange som Ingebrigt Belle. Kort, denne norske St. Simonisme eller Kartisme havde slaaet Rod . . .».

Stort lenger kan man neppe gå når man i en biografi over en av dommerne vil ta parti for den dømte. Wergeland var jo selv en aktiv – og bøtedømt – bekjemper av «juridiske Udsugelser», og at han regner Belles virksomhet som uttrykk for norsk St. Simonisme er betegnende. Wergeland hadde selv betraktet seg som St. Simonist, det ser vi bl. a. av en rekke politiske prekenes han forfattet.

Den viktigste biografi Wergeland har skrevet, er uten tvil boken om Lofthuus, bondeføreren som i juni 1797 døde på Akershus, hvor han i 10 år hadde sittet lenket, smidd fast til blokken. Hva et moderne menneske kan ha vanskelig for å forstå, er at to år etter hans død stadfestet Høyesterett dommen, som lød på festningsarbeide i jern for livstid. 45 år etter hans død reiste Wergeland ham det æresminne som denne biografi ikke uten rett kan kalles.

Fire år etter at Wergeland i «For Menigmand. Et patriotisk Flyveblad» nr. 10 (den 17. mai 1838) hadde offentliggjort et kortfattet «Mindeskraft» om Lofthuus,³⁹ kunne han i juni 1842 skrive «Forord» til boken «Almuestals-

manden Christian Jensen Lofthuus samt Almue-Urolighederne i 1786 og 87 i Nedenæs Amt».⁴⁰

Dette er vårt kanskje viktigste kildekrift om Lofthuus og hans bevegelse, med mangfoldige og fullstendige gjengivelser av dokumenter. Wergeland vil, sier han, gi et «Bidrag til vort Folks indre Historie», og beklager hvor vanskelig det er å skaffe et fullstendig kildemateriale. Han strever med å lese «de mangelfulde halvførtærede Documenter, som skulle (dvs. skal) være mine Kilder», han har i Riksarkivet funnet «nogle mølædte Bunker» – en gang må han sette et spørsmålstejn ved sin tydning av teksten – og i universitetsbiblioteket har han funnet «en liden Pakke med Notater og Breve». Men særdeles viktige dokumenter har han forgjeves eftersøkt i Norge og Danmark.

Hans formål er ikke bare å gi et solid underbygget bidrag til vårt folks «indre Historie» og til forståelse av «den Mand . . . som meer end nogen anden Normand bragte det danske Despoti til angstfuld Eftertanke», men Wergeland vil derigjennom vise at bruddet med Danmark var mer forberedt enn man skulle tro. Man vil av denne skildring, mener han, både få en karakteristikk av det norske folk, og et innblikk i selve despotiets vesen. Ja, beretningen vil kunne styrke tilliten til den guddommelige «Viisdom i Styrelsen af Menneskehedens Fremskridt».⁴¹

Ikke engang et så vidt perspektiv får ham til et øyeblikk å glemme detaljene, hverken når det gjelder «Aarsager i Districtets egne Forhold» eller klokkeslettet for tildragelser i den dramatiske kamp. Wergeland gir ofte dokumenterte opplysninger om den urett almuen måtte lide, økonomisk og på andre måter. Sorenskrivernes og prokuratorenes «lovløse Udsugelser» får bred plass, i tekst og noteapparat, og vi tvinges ofte til å tenke på Wergelands personlige kamp mot de samme fiender.

Wergeland har skrevet boken om Lofthuus for å gjøre ham udødelig i folkets erindring. Wergeland fortier ikke hans svake sider, men berømmer ham når han finner anledning til det. Således nevner han to ganger at Videnskabernes Selskab i 1781 belønnet Lofthuus med «den største Præmie for Jordforbedring»,⁴² og legger til: «Fem Aar efter var det han gjorde – sig selv fredløs, fredløs for Andres Skyld». Wergeland uttaler håpet om at Lofthuus' «Vildfarelser ikke (vil) gjøre Eftertiden saa blind for hans Fortjenester, som hans Tids Embedsmænd vare». Lofthuus ville det gode; «hvad er dadløløser og helligere end den gode Villie». Med denne (som jeg tror) efterklang av Kant ender boken.

*

De fleste av de her nevnte biografier har sine moderne paralleller i Norsk Biografisk Leksikon, hvor Halvdan Koht har skrevet om Jonas Collett, Ludvig Mariboe, Ole Haagenstad og Christian Lofthuus, og Koht nevner i hvert tilfelle Wergeland i litteraturlisten, til dels også i teksten. Den varige verdi av Wergelands biografier kan kanskje måles om man jevnfører dem med den moderne faghistorikers tilsvarende biografier. Det er forbausende i hvor

liten grad Wergelands historiske stoff er blitt distansert eller overflødiggjort. Grunnsyn og totalvurdering skal jeg snart komme til.

Samtidens debatt om Wergeland som historiker utspant seg i tilknytning til hans skrift «Jødesagen i Det Norske Storting» (utgitt den 26. oktober 1842). På den ene side i diskusjonen om Wergelands kvalifikasjoner stod hans fiender i «Den Constitutionelle», på den annen side stod hans far. Nicolai Wergeland hevdet at «det factiske og væsentlige (var) uforvandsket fremsat» i Henrik Wergelands bok, mens en anmelder i «Den Constitutionelle» og bladets redaksjon gjorde gjeldende «at H. W. mangler den Besindighed og Ro samt Værdighed som man fordrer hos Historieskriveren» og «at Digteren H. W. ingen Troværdighed kunde tillægges som Historieskriver, blandt Andet formedelst hans bekjendte holdningsløse Charakter». I denne debatt ble også leilighetsvis det problem berørt som gjelder hvorvidt diktere overhodet kunne skrive historie.⁴² Jeg mener her å øyne det tidligere berørte erkjennelses-teoretiske problem om vitenskap/diktning.

Under enhver omstendighet var det uheldig at spørsmålet om Wergelands kompetanse som historiker ble debattert ut fra et så rykende dagsaktuelt og kontroversielt stoff som jødesaken. Der er større grunn til å hefte seg ved hva en så kompetent forsker som Halvdan Koht sier om Wergeland som historiker. Wergeland-kjenneren Aage Kabell kan trygt støtte seg til Koht når han⁴³ sier: «nøjere undersøgelser viser, at Wergeland (som historiker) har været solidt inde i tingene og at han har fulgt med ogsaa i de nyeste fagskrifter». Endog Wergelands ofte meget populære historiske skrifter er, sier Kabell, «gennemarbejdet indtil de mindste detaljer», noe som ikke forhindrer at den dikteriske flukt i stilen stundom kan være stor. Selv om Wergeland «mere end maaske nogen anden har besiddet evnen til at skrive for et udvalgt mindretal» av eksperter, har han likevel foretrukket å popularisere sitt store fond av viten. Dette henger sammen med hans «næsten overmenneskelige tro paa oplysningen» og på dens evne til å gi øket menneskeverd.

Vi har Wergelands egne ord for hvordan han så på historikerens oppgave. Hans utredning kan også leses som et svar på de avfeie dommer som samtiden (i «Den Constitutionelle») hadde felt over ham som historiker.

I den før siterte «Læsebog for den norske Ungdom» (1844) er han ofte inne på historiens og historieskrivningens forhold til andre disipliner og literære genre. Det han sier om disse emner, viser at han har tenkt nøye igjennom saken og ikke bare støtter seg til «udmærkede Æsthetikers Autoritet» (dessverre navngir han ikke disse estetikere).

Særlig viktig for vårt emne er avsnittet «Historisk Stil».⁴⁴ Det inneholder, slik som de andre kapitler i boken, både en karakteristikk av den stilart og den genre som han behandler, og en rekke veiledende forskrifter for forfatterskap innenfor dem. «Historie» betyr nesten hele tiden «historieskrivning».

Wergeland fremhever «Historiens Paalidelighed»; «Troværdighed er den første og fornemste Fordring til Historien», «efter sit Væsen tilhører Historien de blotte og strenge Videnskaber», «Historiens Opgave er reentud den

prosaiske, at skaffe sine Ord Tiltro, som om det var Begivenhederne selv, der havde afpræget sig i dens Tavler».

Historien skal imidlertid «ikke blot gjøre sig troværdig, men levendegjøre Begivenheder, Personer og Situationer», og det skjer bl. a. ved skildringer og karakteristikker. For å oppnå en slik levendegjøring må historikeren ta i bruk bevisst utformede stil-midler. Ved den derved utarbeidede historiske stil er det «Historieskriveren selv, som gjør sig gjældende». Det er visse egenskaper ved selve den personlig utformede stil som avgjør «om et historisk Værk . . . kan henregnes» ikke bare til de «strenge Videnskaber», men «til de skjønne Videnskaber». Ved «Simpelhed og Værdighed i Stilen» kan «den rene Histories Plads imellem de skjønne Videnskaber» sikres.

Wergeland har tydeligvis sett på sitt eget historiske forfatterskap som hørende både til de strenge vitenskaper og til de skjønne; det siste svekker ikke verdien og betydningen av det første.

*

Henrik Wergeland var historiker. Men han var også historie-filosof. Han har gang på gang – i poesi og prosa – gitt uttrykk for tanker han har gjort seg om hva historien vel kunne lære oss om menneskeslektens vei og mål. Han har også lagt frem sine synsmåter i samlet og systematisk form. Det er sikkert nok at de svære begivenheter i samtiden, Napoleons-tiden og 1830-revolusjonene, har drevet ham inn på slike tankebaner, likeså lesning av 1700-tallets historie-filosof: Voltaire, Rousseau, Condorcet, St. Simon, og – fremfor alle – Herder. Det er påfallende hvor enhetlig og konsekvent hans historie-filosofiske grunnsyn er. Man merker hele tiden hans teologiske bakgrunn som rimelig er, særlig følger han den protestantiske teolog Herder.

Han hyller den oppfatning, som vi finner helt fra antikken, at menneskeheten danner en enhet – fra Adam og Eva – og har en enhetlig historie, han regner altså med at der finnes bare ett historisk forløp, og dette forløp begynte for 6–7 000 år siden: lenger tilbake går menneskehetens historie ikke. F. eks. Homer levde ca. 3 000 år etter «den antagne Skabelses Tid». Slik var oppfatningen på Wergelands tid. – Videre synes Wergeland å godkjenne den, likeledes antikke, forestilling at menneskeslektens historie gjennomgår de samme faser som det enkelte individ gjør: Vi kan altså tale om en menneskehetens «barndom», og om dens «ungdom» o.s.v. . . . Ett av Wergelands mest kjente utsagn – endog brukt som boktittel av Nordahl Grieg: «Ung maa Verden endnu være», hentet fra «Følg Kaldet» i «Jødinden» (1844) – inneholder en slags unnskyldning for alle de lettsindige tåpeligheter vi ennå begår, men også en begrunnelse for håpet om at vi har de modne, sindige og fornuftige år foran oss. – Enda ett hovedtrekk ved Wergelands historiesyn skal nevnes: Europa og dets kultur betegner toppen av all kultur, ikke bare foreløpig, men – i sin forlengelse – også absolutt. Den globale utbredelse av europeisk kultur betyr derfor den eneste mulige vei til menneskehetens mål. I Wergelands øyne er forholdet mellom Europas kultur og alle andre kulturer, én-veis-kjøring. Vi har praktisk talt intet å hente hos andre. For selv om den «høitpriste kristelige, europæiske Civilisation» ikke

fullt ut har realisert det oppdrag historien har gitt den, byr den likevel på større muligheter enn de andre kulturer. Alle kulturer utenfor Europa kaller han «halvkulturer».

Hele hans historie-filosofi har et optimistisk preg. Dette optimistiske grunn-syn regner med at menneskeheten i historiens løp blir stadig mer «cultiveret», «Humaniteten» vokser. Vekst-bildet bruker han stadig.

Enhver historie-filosofi inkluderer selvfølgelig et menneskesyn. Wergeland har talt om «det fuldkomneste Dyr: Mennesket» og om «det frygteligste af alle Rovdyr, Mennesket».⁴⁵ Men særkjennet ved mennesket er ikke hva det er, men hva det kan bli: det kan kultiveres, humaniseres dvs., bli et slikt vesen som det efter sin natur og sine forutsetninger kan og bør bli. Ett middel er opplysning. Opplysning er ikke identisk med kultur og humanitet; opplysning går forut, slik som lyset går forut for varmen. «Humanitet» betyr «Mennesket i sin Fuldkommenhed som Menneske», og denne fullkommenhet kan mennesket ikke nå uten opplysning. Opplysning forutsetter igjen at man kan lese og skrive. Kan man det, har man derved nådd en viss grad av «Kultur». Kjennskap til boktrykkerkunsten betegner et høyere kulturtrinn, men ikke det høyeste. Verdenshistoriens «Hovedlærdom» er nemlig denne: «kultiverede Mennesker ere ikke altid derfor gode Mennesker; men Mennesket maa, forat være som han bør, være baade god og kultiveret, d. e. han maa uddanne sin Tænkemaade ligesaavel som sine Tænkeevner». Grunnsynet er dette: «Menneskeheden skrider . . . i det Hele bestandig fremad med Tiderne til det Bedre, til stedse større Oplysning og borgerligt Velvære».⁴⁶

De to viktigste avhandlinger han skrev om historie-filosofiske emner, er «Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem?» (1831) og «Historiens Resultat. En Række af Betragtninger», offentliggjort 1843–44.⁴⁷

At menneskeheten skrider frem til det stadig bedre, har Wergeland aldri for alvor tvilt på. Men hvorfor går det så langsomt? Årsaken finner han fremfor alt i to av de institusjoner som står friheten i mot: Den despotiske makt-stat, og den åndstyrannerende kirke. Trone og alter har altfor lenge stått i veien for fremskridtet, slik skrev han mens han søkte kongen om preste-embete.

«Historiens Resultat» viser, slik Wergeland ser det, at der i menneskeslek-tens historie ingen sirkelgang er, heller ikke er noen tilbakegang mulig. «Synkningen (er) kun lokal, Fremadbevægelsen virkelig og almindelig». Som det heter i «Skabelsen, Mennesket og Messias»: . . . «Som Ætten ældes, den ædles»⁴⁸ På prosa heter det: «Tiderne arve hinanden . . . Hellas arvede Orientens Kultur, Rom Hellas' . . . Europa Roms, og Alverden skal engang besidde Europas».

Den stadig voksende kulturutvikling og kulturspredning skyldes menneskets rike natur, som tross «talløse Skuffelser» har frembragt så mange kultur-verdier og gir oss grunn til å vente meget av fremtiden. Men ikke bare det: Mennesket har «Evne til at uddannes i det Uendelige» dvs. til «en Fuldkommenhed, som ikke tilhører Jorden». Der er altså religiøs patos og uendelig perspektiv i hans historie-filosofi. Hans avhandling om «Historiens Resultat» bør man lese sammen med avslutningen av «Mennesket», som han

skrev umiddelbart etterpå og hvor siste del heter: «Jesu aandige Opstandelse», som betyr at «Frihed, Sandhed og Kjærlighed» eftersom århundredene kommer, blir seirende, synlig virkelighet.

Ingen kan lese Wergeland – den *hele* Wergeland – uten å bli stillet ansikt til ansikt med vesentlige kultur- og livsanskuelses-spørsmål. De svar han gir, er ofte preget av hans egne forutsetninger, selvsagt. Men ingen kan være likegyldig.

NOTER OG ANMERKNINGER

Henrik Wergelands skrifter blir i det følgende sitert efter «Samlede skrifter. Trykt og utrykt. Utgitt av Herman Jæger og Didrik Arup Seip» (over 20 bind, 1919–1940). Sitatene angis ved serie-nr. (I–VI), bind innenfor serien, og sidetall (f. eks. VI:2:100). – Hertil slutter seg: «Brev til Henrik Wergeland 1827–1845, utgitt av Leiv Amundsen. Med supplement til Wergelands Samlede Skrifter ved Didrik Arup Seip og Leiv Amundsen», 1956 (sitert som «Brev»). Her finnes (s. 425–455) «Kronologisk bibliografi. Tillegg til S. S. VI:2:91–274». «Tillegg» betyr også rettelser. – Rettelser til «Kronologisk bibliografi» i VI:2:93–274 finnes dessuten i det nedenfor nevnte verk av Aage Kabell.

Dokumenterte hovedverk om Wergeland, foruten de nevnte, som blir sitert ved forfatternavn, er:

1. Kristen Austarheim, Henrik Wergeland. En psykiatrisk studie. I, 1966. II, 1974 («Austarheim»).
2. Aage Kabell, Wergeland. I. Barndom og ungdom. 1956. II. Manddom. 1957 («Kabell»).
3. J. B. Halvorsen, Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880, bd. VI, fuldført af Halvdan Koht, 1908 («Halv. Koht»).
4. Rolv Laache, Henrik Wergeland og hans strid med prokurator Praëm. I, 1927. II, 1929. III, 1930 («Laache»).
5. Oskar Mendelsohn, Jødernes historie i Norge gjennom 300 år. I, 1969 («Mendelsohn»). Noen verker (Leiv Amundsens utrykte biografi til Norsk Biografiske Leksikon og hans utgave av brev til/fra Amalie Sofie Bekkevold) har ikke vært tilgjengelig under utarbeidelsen av denne biografi.

¹ «Læsebog for den norske Ungdom»: Subskripsjonsinnbydelsen på «Læsebog» ble trykt den 7. sept. 1843. «Første Deel» ble utgitt den 1. april 1844 («Forord» datert mars 1844), «Anden Deel» utgitt den 13. aug. 1844 («Forord» datert juli 1844). «Læsebog» er opptrykt i IV:5:364–421 (Wergelands bidrag), hans brev til Videnskabernes Selskab om «Læsebog», se VI:1:345.

² Flere ord og uttrykk hadde på den tid en mer positiv valør enn de siden har fått, det gjelder f. eks. «dilettant», og «svada», det siste var et meget rosende ord.

³ [Hakeparentesene] er mine, og de er satt til særlig for å gi ytterligere opplysninger som leseren kanskje kan ha utbytte av.

⁴ Skal egentlig være 1830, selv om «noen få eksemplarer på titelbladet (bærer) årstall 1829», iflg. Jægers separat-utgave av «Skabelsen, Mennesket og Messias», 1921, 595.

⁵ Austarheim I, jfr. II, 107.

⁶ Kabell I, sitatene er hentet fra ss. 301, 319, 347.

⁷ VI:2:135; IV:1:338–345 (selve teksten).

⁸ Hans Midbøe, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs historie, I, 1960, 379–387.

⁹ Om formålet Leiv Amundsen, Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo, I, 1957, 35. – Om Welhaven, samme sted s. 55.

¹⁰ Setningen finnes visstnok ikke i «Skabelsen, Mennesket og Messias», men står i verkets reviderte form «Mennesket», 1845, II:6:14. Wergeland sier uttrykkelig at det er innbildningskraften som sprenger fornuftens grenser.

¹¹ Om klassens navn se A. Øverås, Frederik Moltke Bugge, II, 1949, 239, jfr. 217f. – Om Wergelands innvalg, se «Brev», 235, 346, jfr. 240.

¹² VI:2:4.

¹³ Iflg. Halv. Koht 402 og Austarheim I, 101.

¹⁴ Austarheim I, 101: «arbeidsufør et helt halvår» (1827).

- ^{14a} Jfr. «Avling af Frugttræer, Gavntreer og Hegnbuske», utgitt 21. okt. 1844; IV:7:74–7; VI:1:593.
- ¹⁵ Austarheim mener (I, 102) at han «riktignok» holdt denne sin første preken i januar, men at han i denne tiden «gikk hjemme i prestegården og drev, ørkesløs og nedtrykt» p.g.a. Hulda Malthes avslag.
- ¹⁶ Jeg finner det påfallende at (noen av) Wergelands prekener i den ellers utmerkede utgave av de samlede skrifter, besørget av D. A. Seip og H. Jæger, er samlet i ett av de 7 bind som omfatter «Avhandlinger. Oplysningsskrifter», mellom historiske skrifter. Om preknene se IV:2:287–329.
- ¹⁷ Se «Brev», 89, 95; jfr. Austarheim I, 318, II, 11.
- ¹⁸ VI:2:144.
- ¹⁹ VI:2:156.
- ²⁰ Han hadde forgjeves søkt samme stilling den 28. mars 1834. Se VI:2:162, «Brev» 435 f.
- ²¹ VI:2:143, jfr. februar 1834, Halv. Koht 422, Laache II, 201. – Se 25. aug. og 7. okt. 1834, VI:2:147 f. – Austarheim har et kapitel «I Christiania som medisinsk student» (I, 294 ff.) – O. L. Mohr, Henrik Wergeland som medisiner, Aftenposten 3., 5., 6. mai 1952.
- ²² Dokumentene er opptrykt i Laache II, 247 f., 306, jfr. «Brev» 96.
- ²³ Laache II, 306.
- ²⁴ Laache II, 222.
- ²⁵ Om Wergelands deltagelse i de ansette kirurger Christen Heibergs og Magnus Andreas Thulstrups forelesninger og eksaminatorier, se Wergelands brev av 14. okt. 1838, trykt i Laache III, 42.
- ²⁶ Halv. Koht 437 f. Wergelands ansøknings er trykt samme sted 436–37.
- ²⁷ Delvis etter tyske kilder; Hefte for Almuen, se VI:2:147–150, Halv. Koht. 484. – Wergeland omtaler ellers deler av denne bok som «Omrids af den almindelige Historie», VI:2:147 f., trykt i sin helhet IV:2:129–58.
- ²⁸ «Norges Historie» (trykt i 7. og 8. hefte «For Almuen» februar–mai 1834, VI:2:143, 146; Halv. Koht 475), «Omrids af Kongeriget Norges Historie» (utgitt januar–juli 1836; VI:2:158–169) og «Udtog af Norges Historie. Til Brug i Borger- og Almueskoler» (utgitt 7. februar 1836; VI:2:177). – Om disse verker og deres utgivelse gis presise opplysninger i: Didrik Arup Seip og Leiv Amundsen, Henrik Wergeland og boktrykkerne, 1958, 39–46. – Jeg ser her bort fra at han i sin ansøknings ikke nevner at han dessuten hadde skrevet «Omrids af Kongeriget Sveriges Historie» (utgitt 26. september–29. november 1835; VI:2:154–156) og «Kong Carl Johans Historie» utgitt 1. desember 1837, annen rettede utgave 27. mai 1839; denne ble oversatt til tysk og utgitt i Kiel 1841. Året etter Wergelands død kom tredje opplag av denne bok, iflg. det nevnte verk av Seip/Amundsen s. 93.
- ²⁹ VI:2:48.
- ³⁰ Om den vennhjelp Wergeland fikk av G. J. Montz, se Austarheim II, 52. – Vanskelighetene med å få ut heftene var meget store, det første kom omsider den 26. mars 1841, det tredje og siste den 22. juni 1843. Verket ble forøvrig aldri fullført. Det er opptrykt IV:4:172–398, IV:5:1–181. – Se Halv. Koht 502–504; VI:2:206 f., 221; Seip/Amundsen, Henrik Wergeland og boktrykkerne s. 98–118. – Hvis man jevnfører Wergelands skildring av de norske studenters og andre nordmenns situasjon i København i januar og senere 1814, med hans kilde, den ennå ikke trykte protokoll fra Normands-foreningen, får man et overbevisende inntrykk av hvor pinlig nøyaktig Wergeland var i behandlingen av primær-kildene. Protokollen finnes på Universitetsbiblioteket i Oslo.
- ³¹ IV:4:184; 176 og 177.
- ³² Se f. eks Austarheim II, 56 f.
- ³³ Biografien ble utgitt den 6. oktober 1843, opptrykt IV:5:182–232.
- ³⁴ Disse biografier er trykt den 29. januar 1845 og den 4. mars 1845, opptrykt IV:5:422–430 og 431–436.
- ³⁵ Collett-biografien ble utgitt den 8. november 1843, opptrykt IV:5:245–253.
- ³⁶ Biografien ble utgitt den 30. juni 1844, opptrykt IV:5:352–363. – Om andre ting som Wergeland har skrevet om Mariboe, se reg. VI:2:400, og Mendelsohn I. 50f.
- ³⁷ Forordet er datert «Grotten ved Christiania den 24de Juli 1842», den er utgitt den 16. september 1842, og opptrykt IV:3:323–369.
- ³⁸ IV:3:367 f.

- ³⁹ III:3:338–394; delvis opptrykt i samtidens aviser og blad.
- ⁴⁰ Stykkevis ble boken trykt i Christiansandsposten juli–desember 1842. IV:4:1–150.
- ⁴¹ Sitatene er hentet fra «Forord», IV:4:1–6.
- ⁴² Mendelsohn I, 146–158, Austarheim II, 45–47.
- ⁴³ Kabell I, 175.
- ⁴⁴ IV:5:375 f.
- ⁴⁵ «For Almuen» IX, den 7. juni 1839; IV:3:40–41.
- ⁴⁶ IV:3:44.
- ⁴⁷ «Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem?», trykt den 22. juli 1831 i «Almindeligt Norsk Maanedsskrift» II (aprilheftet) 4–29. Opptrykt IV:1:277–294. – «Historiens Resultat. En Række af Betragtninger», trykt i Skilling-Magazin. Ny Række, fra IV, 341–343, den 28. oktober 1843 til V, 191, den 22. juni 1844. Opptrykt IV:5:325–351.
- ⁴⁸ «Skabelsen, Mennesket og Messias», utgitt med innledning av Herman Jæger, 1921, 587.